

skim rečnikom, koji se takođe nalazi u bibliotekama naše zemlje. Ovako se nije mogla prikriti činjenica da priređivač nije stručnjak za period o kojemu objavljuje građu.

Ove su napomene i primedbe Arhivu Kosova pri daljem angažovanju priređivača sličnih zbiraka, i to ne samo u pogledu editora nego i pri izboru recenzenata, jer i oni dele odgovornost za stručnost knjige.

Bogumil Hrabak

A-J. P. TAYLOR: The Origins of The Second World War, Penguin Books, 1977, 357 str.

A-J. P. Taylor jedan je od najcjenjenijih engleskih historičara koji se bavi razdobljem druge polovine 19. i prve polovine 20. stoljeća. Napisao je desetak knjiga o engleskoj i njemačkoj politici, Habsburškoj Monarhiji, Bismarcku, prvom i drugom svjetskom ratu. Knjiga »Uzroci drugoga svjetskog rata« prvi je put objavljena 1961. a do 1977. doživjela je čak 11 engleskih izdanja, što nedvojbeno pokazuje koliko je knjiga zanimljiva ne samo za stručnjake već i za široke krugove čitalaca. Što je potaklo tolik broj ljudi da kupi i čita Taylorovu knjigu?

Naime, rad ovoga engleskog historičara unio je mnogo novih, gotovo neočekivanih tumačenja evropske politike od Versailleske konferencije do početka drugoga svjetskog rata. Potpuno pojednostavnjujući osnovne Taylorove teze, mogli bismo reći: prvo, mirovni ugovor u Versaillesu bio je potpun promašaj — on je u Njemačkoj izazvao revolt, ali nije skršio njemačku privrednu, političku i vojnu moć, što je tom ugovoru bila osnovna namjena. Drugo, loša, neprincipijelna i bojažljiva saveznička politika tridesetih godina samo je olakšala Hitleru i nacionalsocijalistima da svoju politiku provode bez ikakva opiranja francuske i britanske diplomacije. I treća je teza usko povezana s drugom: Hitler se u vanjskoj politici služio gotovo istim metodama kao i ostali državnici, te nije želio rat, već ga je na to prisilio slijed događaja. Dok bismo se s prve dvije postavke mogli složiti, smatramo da je treća postavka prilično teško prihvatljiva.

U prvim je poglavljima Taylor analizirao Versailleski ugovor o miru i došao do zaključaka koji se nikako ne mogu zanemariti.

Weimarska Republika potpisala je ugovor ne zato što je htjela takav sporazum sa saveznicima, nego zato što više nije imala vojsku koja bi se mogla boriti. Nikada njemački parlament nije usvojio odluke mirovnog ugovora, a nijedan Nijemac nije taj ugovor smatrao pravednim, kao »mir bez pobjednika i poraženih«. Svi su se Nijemci željeli riješiti tog ugovora ili barem jednog njegovog dijela, u prvom trenutku kad to bude moguće. I kancelar Gustav Stresemann, dobitnik Nobelove nagrade za mir, želio je reviziju mirovnog ugovora, pokušavajući prethodno uvjeriti sve da Njemačka vodi izrazito miroljubivu politiku. Dakle, mirovnim ugovorom u Versaillesu saveznici su oduzeli Njemačkoj 1/7 teritorija, a 10 posto Nijemaca ostalo je izvan granica svoje domovine; nametnuti su joj teški reparacioni zahtjevi i proglašena je jedinim krivcem za rat. Francuska je sklopila niz obrambenih ugovora sa zapadnim i istočnim njemačkim susjedima, sve u cilju da što više oslabi njemačku ekonomsku, političku i vojnu moć.

Međutim, samo nekoliko godina nakon rata, njemačka je ekonomika bila na stabilnim nogama, Hitlerova vanjska politika bila je tridesetih godina i te kako važan činilac u evropskim i svjetskim omjerima, a 20 godina nakon prvoga svjetskog rata Njemačka je gurnula svijet u drugi svjetski rat.

Taylor smatra, dakle, da su odluke Versailleske konferencije, koliko se god tada činile dobre, zapravo bile vrlo kratkovidne te da je posljedica mirovnog ugovora bila ne opće slabljenje Njemačke već jačanje otpora i mržnje prema tom ugovoru. Druga Taylorova teza da je britanska i francuska vanjska politika tridesetih godina bila vrlo loša i bojažljiva svakako zahtijeva pornije analize. Pitanje se postavlja: je li uopće bilo bolje politike i koja bi to politika bila?

Taylor pokušava dati odgovor: »Ljudi će dugo raspravljati da li se ovaj obnovljeni rat mogao izbjeći s većom odlučnošću ili većom pomirljivošću, i neće se naći odgovor na ove spekulacije. Možda bi oboje uspjelo, da se konstantno provodilo; sredina između ove dvije krajnosti, koju je provodila britanska vlada, imala je najviše mogućnosti da propadne.«¹

Teško je i nezahvalno postavljati pitanja na principu »što bi bilo, da je bilo[. . .]«, ali se mogu navesti neki osnovni odnosi snaga tridesetih godina.

Saveznička je diplomacija smatrala da oštija politika prema Hitleru vodi vrlo brzo u rat. Za neku čvršću politiku, dakle, trebalo je imati jaču vojsku nego što su je imali i Francuska i Engleska. Ipak su saveznici razmišljali o mogućnosti da interveniraju u Njemačkoj, ali su tu pomisao veoma brzo i napustili. Teško je, uostalom, vjerovati da bi francuska vojska, pripremana ponajviše za stratešku defenzivu, bila sposobna da prijeđe njemačku granicu.

Sjećanja na rat bila su vrlo jaka i u britanskom i u francuskom narodu i antiratno raspoloženje bilo je veliko sve do pred sam početak rata 1939. Bilo je očito da se Hitler ne plaši rata ali da ga želi započeti što kasnije kako bi se njemačka vojska što bolje opremila i uvježbala.

Nasuprot hipotezi o većoj odlučnosti, odrješitosti, dakle velikoj vjerojatnosti da dođe do rata, postojala je mogućnost da se nastupa s politikom veće popustljivosti.

Da su Britanci i Francuzi uistinu tako vodili politiku, pitanje je gdje bi se zaustavili Hitlerovi zahtjevi. Njegova je ideologija bila izuzetno agresivna, pokazalo se da su mu i osvajačke ambicije neizmjerne velike; bi li Francuska i Britanija sitnim ustupcima zatomile Hitlerove apetite? Ne bi li takva politika vodila i opet ratu, u trenucima kada bi Njemačka s teritorijalnim i ostalim koncesijama već prilično ojačala i u trenutku koji bi ona odabrala?

Je li onda bilo dobre politike saveznika prema nacističkoj Njemačkoj, gotovo je nemoguće odgovoriti. Čini se da se trebalo pripremati za skori rat, jer je danas očito da se on mogao vrlo teško izbjeći, a saveznici su trebali voditi što oštiju politiku. I sam Taylor kaže: »Nema veće greške nego smatrati da Hitler nije dao stranim državicima dosta upozorenja. Upravo suprotno, on ih je upozoravao samo previše.«²

Promatrajući i opisujući britansku i francusku politiku, kriveći Britance i Francuze za oklijevanje, popuštanja, greške koje su učinili prema Hitleru, Taylor u žaru polemike ponekad pretjera, pa čak brani Hitlera. Ali, jasno vidi »da je

¹ *A.-J. P. Taylor: The Origins of the Second World War*, Penguin Books, England 1977, 357.

² Isto, 102.

Hitler želio rat zbog toga što bi on prouzročio totalno uništenje čovjeka i društva. On je bio manijak, nihilist, drugi Atila.«³

Zato nas začuđuju konstatacije »da je Hitler želio napraviti Njemačku vodećom silom u Evropi i možda, u dalekoj budućnosti, i u svijetu. Slični ciljevi vodili su i vode danas i druge sile. Druge sile smatraju male zemlje svojim satelitima. Druge sile brane svoje vitalne interese snagom oružja. U međunarodnim odnosima Hitler je bio potpuno u redu, osim što je bio Nijemac.«⁴ Ova je Taylorova misao vrlo problematična, jer je Hitler svoju vanjsku politiku provodio i s pomoću provokacija, blefa, iznuđivanja i pritisaka, a to ostali uglavnom nisu činili. Također ta misao dolazi u kontradikciju s Taylorovom konstatacijom »da će Njemačka dominacija poslije 1933. biti provođena na naročito barbarski način.«⁵

I nadalje nalazimo na nekoliko tvrdnji za koje bismo mogli reći da su problematične: »Hitlerovi principi i doktrina nisu bili više pokvareni i beskrupulozni od mnogih drugih suvremenih državnika [...]«⁶ »[...] njegov cilj je bila promjena, zbacivanje tadašnjeg sustava u Evropi, njegova metoda bila je čekanje. Nasuprot svome prijetećem i divljem govoru, bio je majstor u igri čekanja [...]«⁷ »[...] On je obznanio da je nezadovoljan, i onda je čekao da ustupci padnu na njegov dlan, jedino držeći i dalje ruku ne bi li dobio više.«⁸ »Sve što je Hitler napravio protiv Židova logično slijedi iz rasnih teorija u koje je većina Nijemaca neodređeno vjerovala [...]«⁹ »Hitler se nije nadao da će izbaciti Francusku iz rata, kada je 10. svibnja 1940. napao Belgiju i Nizozemsku. To je bio obrambeni potez: da se zaštiti Ruhr od savezničke invazije.«¹⁰

Teško je potpuno povjerovati tim Taylorovim navodima. Jer Hitler je uistinu bio, kao što je Taylor rekao u već navedenom citatu, manijak i nihilist. Ono što je mislio, to je i govorio, a ono što je govorio, to je i činio. Od svojih principa izloženih u »Mein Kampf« nije odstupio ni pedlja. Kao kancelar konzekventno je provodio sve što je zamislio 10 ili 15 godina prije.

Opisujući diplomatske igre između dva rata, zadržavajući se isključivo na vanjskopoličkim događajima, Taylor je zaboravio reći što se događalo u Njemačkoj od dolaska nacista na vlast do početka rata. Naveo je samo da je Reichstag bez ičije pomoći zapalio Nizozemac van der Lubbe, a sve ostalo što je činilo unutrašnju politiku nacista ili nije spomenuto ili je tek dotaknuto ponekom rečenicom. Taylor nije analizirao nacističku ideologiju, iako je ona u Hitlerovoj vanjskoj politici bila isto toliko prisutna koliko i u unutrašnjoj.

Prikaz Taylorove knjige svakako ne bi bio potpun, ako ne bismo ocijenili i historičarsku metodu kojom je pisana.

Taylorov pristup historijskoj znanosti u toj je knjizi pripovjedački, a ne analitički. Njegove generalizacije i mišljenja vrlo su često dani u obliku duhovitih dosjetki. A te dosjetke ponajviše zamjenjuju citiranje izvora i mišljenja ostalih stručnjaka kojih u toj knjizi ima neobično malo.

³ Isto, 10.

⁴ Isto, 27.

⁵ Isto, 9.

⁶ Isto, 100.

⁷ Isto, 100.

⁸ Isto, 101.

⁹ Isto, 100.

¹⁰ Isto, 19.

Tayloru je, svakako, stalo da pokaže kako je historičareva zadaća poredati političke događaje kronološkim redoslijedom te objasniti međusobne odnose i mišljenja nekoliko ljudi koji su imali upliva na internacionalne odnose. Neki put i skida »veo tajne« s nekih događaja potpunije i dublje prikazujući unutrašnje porive pojedinih državnika.

Takav pristup povijesnoj građi i historijskoj znanosti već je umnogome zastario, današnja historijska znanost otišla je daleko naprijed i takve metodološke koncepte gotovo zaboravila.

S Taylorovim stavom, koji on nekoliko puta ponavlja, da je »rat bio neizbježan kad je prvi svjetski rat završio«¹¹, a da kao osnovni problem međuratne evropske politike postavlja Versailleski ugovor i njegovu reviziju, ne bismo se mogli potpuno složiti. Iako je jedan od uzroka nastanka i neobično brzog razvitka nacizma i Versailleski mirovni ugovor, objašnjenja za razvitak nacizma treba tražiti u složenom djelovanju mnogobrojnih unutrašnjih i vanjskih faktora u povijesti njemačke države i nacije.

Koliko god su neki Taylorovi navodi takvi da prije iziskuju oštro reagiranje i pobijanje nego što potiču historičare da hladno o njima razgovaraju, ipak je ta Taylorova knjiga izazvala brojne napade i komentare koji, svakako, nisu bili bez rezultata, jer svaka znanstvena diskusija i ravnopravna borba mišljenja pomaže u otkrivanju prave istine.

Ivo Goldstein

PREGLED HISTORIOGRAFSKIH RADOVA BIBLIOTEKE PODRAVSKOG ZBORNIKA

Početak poslijeratne podravske historiografije i publicistike vezan je uz ime pokojnog Leandera Brozovića, osnivača i prvog direktora koprivničkog muzeja, koji je u kolovozu 1946. godine tiskao prvi svezak »Zbornika Muzeja grada Koprivnice«, okupivši znatan broj suradnika. Ukupno je izdano 8 brojeva zbornika do 1953. godine, kada je ovo značajno glasilo historičara i arheologa prestalo izlaziti. O Brozoviću kao historičaru bit će kasnije dosta riječi.

Čitave daljnje 22 godine u Koprivnici nije djelovao nikakav časopis koji bi se upuštao u historiografsku problematiku. Prekretnicu, svakako, predstavlja 1975. godina osnivanjem Biblioteke Podravskeg zbornika, čiji je nakladnik postao Muzej grada Koprivnice. Predsjednik Izdavačkog savjeta još je i danas Pavle Gaži, izvršni sekretar predsjedništva CK SKJ, dok su dvojica urednika Dragutin Feletar, publicist, i Franjo Horvatić, povjesničar i direktor Muzeja. Orijehtacija te biblioteke temelji se na objavljivanju najrazličitijih radova, od književnih do stručnih, koji su vezani uz problematiku Podravine. Autori su, također, ljudi koji žive i rade u ovom kraju.

Kao što je poznato, Podravina obuhvaća područje općina Koprivnica, Ludbreg i Đurđevac, na kojem živi oko 150.000 stanovnika. Jedini je veći i industrijski razvijen grad Koprivnica sa oko 20.000 stanovnika. Na žalost, iz objektivnih

¹¹ Isto, 336.